

Mónusné Kiss Katalin [1]: Tévedés jogtörténeti fejlődésének egyes állomásai, különös tekintettel Bernolák Nándor tévedés tanára

1. Bevezetés

A tanulmány célja a tévedés, mint büntethetőségi akadály jogtörténeti fejlődésének ismertetése. A téma kapcsán alapműnek tartom Bernolák Nándor Tévedés tanát, mely szerteágazóan, teljes körűen mutatja be ennek a jogintézménynek a fejlődését a római jogi szabályozástól 1910-ig. A Tévedés tan Bernolák-féle megközelítési móddal egyetértve, az általa kiemelt momentumok mentén, azt kiegészítve és folytatva ismertetem ennek az akadálnak a változásait.

Bevezetesként néhány gondolat magáról Bernolák Nándorról. Haraszi Bernolák Nándor a debreceni egyetem második rektora, aki választás útján először töltötte be a rektori tisztséget. A közjogi és államelméleti kérdések mellett elsősorban büntetőjoggal foglalkozott. Tanulmányozta a büntetési rendszereket, a végrehajtási intézményeket. Balogh Jenő hatására megismerkedett a legmodernebb büntetőjogi irányzatokkal, melyek a klasszikus iskola eredményeit elismerve elsősorban a bűnelkövetők egyéniségének megismerése és a megelőzés problematikája felé fordult.

Jelentősebb törvényelőkészítői munkát végzett az I. Büntetőnovella megalkotásában, melyet kommentált is, Balogh Jenő segítőjeként.

1909-ben készítette el a fiatakorúak bűnügyeiben követendő eljárásról szóló törvénytervezetet. Ezt a tervezetet az igazságügy-minisztérium törvényelőkészítő osztálya többször átdolgozta, később ez lett az alapja az 1913: VII. törvénycikknek.

1911-ben habilitált tévedéstani tanulmányával a budapesti egyetemen. Majd Kassán rendes tanárrá minősítették.

1910-ben jelent meg a második nagyobb terjedelmű monográfiája. [2] A mű értékét adja, hogy olyan területtel foglalkozik, amely a korabeli büntetőjog-tudomány egyik „legelhanyagoltabb” kérdései közé tartozott. Alapos, nemzetközi irodalmat is magában foglaló kutatómunka eredménye a mű.

2. A tévedés szabályozásának alapjai a római jogban

Bár a római jog által szabályozott területek kisebb szegmensét jelenti a büntetőjog, de fellelhetünk benne nézeteket, amelyek a tévedés megítélésében bírtak jelentőséggel. A római jogra vezethető vissza a tévedés felosztásának az a típusa, mely a ténybeli és a jogi tévedést különbözteti meg. A ténybeli tévedés esetén az elkövető bűnösségét nem lehetett

megállapítani, és a felmentésére adhatott alapot. „Nem állapítottak meg vérfertőzést, ha a tettes nem tudott a rokonsági kapcsolatról.” [3]

Jogban való tévedésnek nem volt ilyen jellegű hatása a bűnösség megítélésére, mely magyarázható egyrészt azzal, hogy a rómaiak a jog ismeretét polgári kötelességnek tartották. Másrészt a római polgársággal járó szabadság törvényhozói és bírói feladatokat testált a polgárokra. Harmadrészt a jogtudósok nyilvános véleményadása folytán szélesebb rétegeknek is lehetősége volt a normaszövegek megismerésére. A jogban való tévedés nem mentesít a felelősség alól elv a gyakorlatban nem érvényesült ennyire kategorikusan. A megállapítás kapcsán számos jogtudós, köztük Binding, Savigny is kimutatta a tétellel ellentétes gyakorlatot, mely aláásta „ignorantia facti, non iuris excusat” (a jog nem tudása nem mentesít) tétel általános érvényét. [4]

3. A tévedés szabályozásának lényege a kánonjogban

A római jogi jogtudósok által kimunkáltak továbbfejlesztése már a kánonjog érdeme. Továbbviszi a tévedés római jogban megismert felosztását, de a hangsúlyt a tévedés menthetőségére helyezi. A kánonjog sajátossága azonban, hogy különbséget tett az isteni, természeti és egyetemes jellegű egyházi, és partikuláris jogban való tévedés között. Fontos kiemelni, hogy nagy szerepet kapott a bírói mérlegelés, mivel esetenként állapították meg, hogy a tettes egyéniségére, körülményeire tekintettel, menthető-e például a jogban való járatlansága. [5]

4. A tévedés szabályozásának főbb vonásai a középkor idején

A középkor kezdetleges államelméletében a bűncselekményeket magánjogi oldalról közelítették meg, így elvétve találunk a tévedésre vonatkozó adatokat. A bűnösség elemeinek problematikája a legtöbb jogrendszerben - a magyarban sem - szinte fel sem merült kérdésként. Szent István törvényei között fellelhetünk utalást a bűnösség elemeire vonatkozóan oly módon, hogy azt bünteti a decretum, aki a király elleni merénylet tettesének tudatosan segítséget nyújt. [6]

A glosszátorok és poszglosszátorok azok, akik a római és kánonjog eredményeit összegzi. A jogi tévedésnél a kánonjog sajátossága nyomán, különbséget tesznek az egyes jogszabályok között természetük alapján. Az állami akaraton nyugvó normákban való tévedés kizárta, míg a természetjogban való tévedés nem érintette a bűnösséget.

Szintén jelentősége lesz annak, hogy a tévedés menthető vagy nem menthető okból eredt. A ténytévedésnek általában szándékosságot kizáró hatást tulajdonítottak vagy enyhítette a büntetést. Ha a tévedés gondatlanságra mutatott, az szintén enyhítette a büntetést, vagy nem érintette. Nagy hangsúlyt kapott a személyben, tárgyban való tévedés, és az elvétel esete. Az előbbieknél a beszámítás tekintetében rendszerint nem volt jelentősége. [7]

5. A tévedés szabályozásának főbb állomásai az újkorban

A magyar büntetőjoggal foglalkozó jogtudósok [8] a XVIII. század végén és a XIX. század elején már mélyrehatóan foglalkoztak a tévedéssel. A nemtudást és a szorosabb értelemben vett tévedést az ignorantia szóval jelölték. Egyes nézetek szerint az ignorantia a tévedésen túl magában foglalja a kételkedést is.

A korabeli jogtudósok a tévedés megítélése kapcsán a római jogi gyökerekhez nyúltak vissza, megtartva annak kettős felosztását. Tényekre és jogokra vonatkozó tévedés között tettek különbséget. A jogban való tévedés főszabály szerint nem mentesített senkit a felelősség alól, kivételt bírói mérlegelés alapján képezhettek olyan esetek, ha az elkövető a hazai jogot nem ismerhette, vagy a jogszabály kihirdetése nem tette hozzáférhetővé. A ténybeli tévedés büntetlenséget biztosított akkor, ha a tévedést olyan körülmény idézte elő, mely legyőzhetetlen és a tévedés folytán a magatartás megengedett voltára következethetett az elkövető. A fő kérdés abban állt, hogy „a tévedés legyőzhető vagy legyőzhetetlen volt-e”.^[9] A legyőzhetetlen tévedés ugyanis kizárta a bűnösséget, így az elkövető terhére nem róható a bűncselekmény. A tévedés ilyen módon történő megközelítésével a kánonjogban is találkozhattunk.

Nem találunk egységes álláspontot a korabeli szerzők között annak a megítélésében, hogyha a tévedés legyőzhető volt. Bodó szerint, a büntetés enyhítésére adhatott alapot, Szlemenics nézete szerint, azonban kizárta a szándékos elkövetést, csak gondatlan alakzatért tartozott felelősséggel az elkövető.

Tévedés XVIII. századi helyzetét vizsgálva meg kell említeni egy fontos perjogi szabályt, mely szerint a jogi tévedést a vádlottnak, míg a tények tudását vele szemben kellett bizonyítani.

6. Tévedés hazai megítélése a XVIII. század végén- XIX. század elején

II. József Büntető törvénykönyvében „tévelygés” kifejezéssel találkozunk. A tévelygés kizárta az elkövető felelősségét, azáltal, hogy megakadályozta a szabad akarat kialakulását.

1791. évi javaslatban a tévedés mindkét kategóriájával találkozunk. A jogban való tévedést az általános elvek között szabályozza, rögzíti „a jog nem tudása nem mentesít” tételt, ugyanakkor, ha a tévedés legyőzhetetlen okból származik, különös tekintettel, ha alacsony műveltségű egyénekről van szó, bírói mérlegelés alapján kizárható volt az elkövető bűnössége. A ténybeli tévedésre az általános princípiumokon túl a beszámíthatóságot kizáró, vagy a bűnösséget enyhítő körülmények között is találunk szabályt. A szabad akarat elvéből kiindulva, ha az elkövető nem tudott a cselekmény valamely tényállási eleméről, ez a körülmény kizárta a beszámítást. A tévedés megítélésekor a legyőzhető vagy le nem győzhetőség kérdésére helyezte a hangsúlyt.^[10]

1825/27. Országgyűlés által kidolgozott javaslat visszalépést jelent tévedés tekintetében az 1791-es szabályozáshoz képest. Mellőzte a javaslat az általános elveket, a tévedés korábbi felosztását. Ha a tévedés el nem hárítható okból származott, kizárta a beszámítást, függetlenül attól, hogy ténybeli tévedés, vagy jogban való tévedés volt-e. Minden egyéb tévedést a büntetés kiszabása során, enyhítő körülményként értékelt.^[11]

7. A tévedés szabályozása az 1843-as Büntető Anyagi Jogi Javaslatban

1843-as javaslatok három területet öleltek fel: a büntető anyagi jogot, eljárásjogot, és végrehajtási jogot. A javaslat hiányosságaként említhetjük, hogy nem rendszerezte a büntetőjogi felelősségrevonás akadályait, különösképpen szembetűnő az egységes szerkesztés hiánya ennél a jogintézménynél.

A rendszert alkotó fogalmak elszórtan találhatóak a törvényszövegben. A javaslat 73.§-92.§. tartalmaz rendelkezéseket a beszámításra nézve. A beszámítás enyhítésére vonatkozó rendelkezések már a 83-86.§ tartalmazza. Az elévülést és a kegyelmet külön kiemelve tárgyalja.

A javaslat szándékosságról és a vértlen vigyázatlanságról szóló fejezetben tárgyalja a tévedést, a 40.§-ban. Míg a jogban való tévedés esetét már a beszámításról rendelkező fejezet keretében, a 85.§ban ismerteti.

Kodifikálja az aberratio ictus-t (elvézés) és az error in obiect-ot (a tárgyban való tévedés), ha a törvény által tiltott szándékos cselekvés vértlenül vagy tévedésből más személyt vagy tárgyat sért, s nem azt melyre az elkövetőnek a célzata irányult, szándékosnak tekinti a bekövetkezett eredményt. De csak akkor, ha súlyosabb cselekményt nem valósít meg a sértett személy, vagy tárgy irányában, mint amely az elkövetőnek a célzata volt. [12]

Az aberratio ictus elvétést jelent, miszerint az elkövető arra irányítja a cselekvését, akire akarta, de az valamilyen oknál fogva célt téveszt és máson realizálódik. A hatályos szabályozás alapján ilyen esetben, azzal szemben, akire eredetileg irányult a cselekvés, a bűncselekmény kísérlete állapítható meg, akin pedig realizálódott, azzal szemben gondatlan bűncselekmény.

Szerkesztési sajátosságból adódóan a jogban való tévedés esetét a 85.§ tartalmazza." A büntető törvények rendeletének nem tudása senkit a büntetés alól fel nem ment."

Bernolák Nándor véleménye szerint a javaslat a büntető törvény nem tudásával, mint irreleváns körülménnyel határozottan szembeállítja a javaslat a büntethetőség felismeréséhez szükséges eszméletet és a büntethetőségnek, a cselekmény rosszságának belátását, mint igen döntő jelentőségű körülményt. Kritikaként fogalmazza meg, hogy a büntetendő cselekmények tényálladákhöz tartozó elemek ismeretéről kifejezetten nem rendelkezik a javaslat. Az irányt azonban megszabja e tekintetben a 37.§. [13]

Negatívumként értékeli, hogy a javaslat egy elbírálás alá veszi az aberratio ictust és az error in persona esetét. Bernolák álláspontja szerint a hiányosságok ellenére, a javaslatban lefektetett elvek, és nézetek a helyes joggyakorlat kifejlesztésére vezethettek volna. [14]

8. A tévedés szabályozása a Csemegi Kódexben

Az 1878. évi V. törvény az első kodifikált Büntető törvénykönyv (Btk.) Magyarországon, mely Csemegi Károly államtitkár alkotása. A Kódex tartalmazza a büntethetőségi akadályokat, de nem csoportosította azokat. Ennek hiányában a törvény szerkesztési elveit lehet kiindulópontnak tekinteni. A Kódexben a büntethetőségi akadályokat egyrészt a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok című VII. fejezetben, másrészt a bűnvádi eljárás megindítását és a büntetés végrehajtását kizáró okok című IX. fejezetben találjuk. A beszámítást és a bűnösséget szinte szinonim fogalmakként használja a törvény.

A beszámítási tan feladatának elsősorban azt tartották, hogy szabályozza azokat az eseteket egyrészt, amikor az elkövetőnek a belső eredetű ingerekkel, indulatokkal, kötelességeivel kell küzdenie, másrészt azokat, amikor külső erő által került olyan állapotba, melyben csakis úgymond két rossz között választhatott.

A Kódex szerint nem számítható be a tett, ha azt, aki a törvény által tiltott cselekményt elkövette, annak elkövetésében bűnössége kizárt. A bűnösségről pedig, vagy azért nem beszélhetünk, mert a felismerés, illetőleg az elhatározás szabadsága hiányzott, vagy azért, mert a választás szabadsága a büntetőtörvény által meghatározott fokban korlátozva volt.

Előfordulhat azonban az is, hogy nem áll fenn beszámítási képesség hiánya, illetve nincs korlátozva akár kora, akár egyéb ok folytán, mégis adódhatnak olyan figyelemreméltó körülmények, melyek az igazságos retributio elvei szerint lehetetlenné teszik, hogy az ezen viszonyok között elkövetett cselekménye miatt ugyanazon büntetéssel büntetessenek meg valakit, mint azt, aki ugyanezt a büntettet vagy vétséget szintén elkövette, de akire nézve ezek a speciális körülmények nem forogtak fenn. Ily esetekben a bűnösség beszámítása száll alább, ahogy ezt a kifejezést a Kódex Kommentárjában olvashatjuk. [15]

A tévedés Csemegi Kódexben rögzített szabályozását összevetve más országok korabeli törvénykönyveivel, elmondhatjuk, hogy egyes országok a kérdés megválaszolását teljes mértékben a bírói gyakorlatra és a tudományra bízta. Ebbe a csoportba tartozott az angol, a francia, a holland, a belga törvénykönyv. A tévedés büntetőjogi problematikájára törvényi szinten megoldást keresők és találók közé sorolhatjuk a németeket, svájciakat, osztrákokat. [16]

"Nem számíthatók be azon ténykörülmények, melyek a büntettnak vagy vétségnek a törvény által meghatározott tényálladáshoz tartoznak, vagy ennek súlyosabb beszámítását okozzák, ha az elkövető, a cselekmény elkövetésekor azokról nem bírt tudomással."

"A gondatlanságból elkövetett cselekményekre ezen szabály csak az esetben alkalmazható, ha a megjelölt körülmények nemtudása már magában nem képez gondatlanságot." [17]

A Kódex szerint általános tételként rögzíthető, hogy mindenki, aki valamely államban él vagy annak területére lép, az adott állam törvényei szerint kell, hogy cselekedjen, tehát előre gondoskodjon arról, hogy annak törvényeit ismerje. A törvény ismeretének hiánya nem zárja ki a beszámítást, ahogy azt a törvény 81.§-ában is megtaláljuk.

Alapos okkal igazolható a tévedés, ha a tettes alappal hihette, hogy neki joga van arra, amit tett: számbavehető ez a körülmény és több esetben a cselekmény szándékosságát megszünteti, azt culposusnak minősíti. De előfordulhat az is, hogy annak büntető jellege is megszűnik.

Aki azonban gondatlanságból követ el bűncselekményt, az vagy nem ismeri cselekményének büntetendő természetét, vagy nem szándékosan idézi elő a hátrányt vagy veszélyt, mely tetteből, akaratán kívül bekövetkezett. De sok esetben beláthatta, illetőleg előreláthatta volna azt, kellő körültekintés és figyelem tanúsítása mellett.

"Ha a megjelölt körülmények nem tudása nem képez gondatlanságot," kitétel azt jelenti, hogy ha a közönséges élet szabályait, szokásait alkalmazta, és a viszonyoknak megfelelő gonddal járt el.

A 80.§-nak a beékelése a 76-81. § közé a rendszerláncolatot megszakítja. Míg ugyanis a többi szakaszok a beszámítást kizáró esetekről rendelkeznek, addig a 80. § éppen az ellenkezőről, amikor a beszámítás nem zárható ki. Ugyanakkor Bernolák kifejti, hogy az ignorantia juris és az ignorantia facti annyira egymás mellé tartozó kérdések, hogy ezeknek a közös tényező s a

jogtudomány által összefoglalt rendszerét szétszakítani nagyobb hiba volna, mint a beszámítást kizáró esetek láncolatát a negatív rendelkezés által félbeszakítani. [18]

A fent idézett törvényszöveg, Bernolák Nándor értelmezése alapján, csak igen kis területet ölel fel Szigorú értelemben véve, kizárólag ténykörülményekre vonatkozik. A bírói gyakorlat alapján azonban a 82.§ alkalmazásakor ténykörülménynek tekintik a büntetőjogon kívül eső jogszabályokat, amennyiben az elkövetett cselekmény tényálladási eleme. Csak azok az ismeretek relevánsak, amelyek a büntett vagy vétség tényálladáshoz tartoznak, vagy annak súlyosabb beszámítását eredményezik.

Ki kell emelni, hogy az error in obiecto és az error in persona esetet a bírói gyakorlat az 1843-as javaslatban foglaltakkal összhangban, annak szellemében oldotta meg. [19] A fent idézett törvényszövegből kiindulva a tévedés lehet ténybeli tévedés, például az elkövető téved az elkövetési tárgyban, tárgyi oldalt alkotó ismérvekben. Hadisegélycsalás miatti vád alól felmentette a bíróság azt az elkövetőt, aki jóhiszeműen tartott igényt hadisegélyre, tekintettel arra, hogy az általa megkötött rituális házasságot érvényesnek tekintette. Felmentés alapja a Kódex 82.§. [20]

A fentiek alapján lehetséges, hogy a cselekmény nem bűncselekmény, vagy bűncselekmény, de másként minősül, hiszen a tévedés nem általánosságban büntethetőséget kizáró ok, hanem csupán annak a bűncselekménynek a megállapítását zárja ki, amelynek tényállási eleme tekintetében a tévedés fennállt. A tévedés egyik gyakori esete, amikor az elkövető a sértett személyében téved. Ilyen esetben, ha olyan személy sérelmére szándékosan követett el bűncselekményt, akinek “megsérelemzését a tettes nem akarta, sem gondatlanságból, sem véltlenségéből bekövetkezettnek, sem be nem számíthatónak nem lehet tekinteni.”

Felmerült az elvi kérdése annak az esetnek, amikor a tettes mást akar sérteni, mint akit ténylegesen sértett, megállapítható-e halmazatban a bűnkísérelt és a gondatlanságból okozott vétség vagy sem. [21] A Kúria nézete szerint ilyen esetekben a bűnhalmazat szabályait nem lehet alkalmazni. A tettes úgy felel, mintha büntetendő cselekményét az ellen követte volna el, aki ellen eredetileg irányult.“ Ezzel kapcsolatosan kimondja a Kúria 60.sz. teljesülési döntvénye: hogy a Btk.82.§.-ának azon rendelkezése, melyhez képest olyan minősítő vagy súlyosító ténykörülmények, melyekről a tettes a cselekmény elkövetésekor tudomással nem bírt, annak be nem számíthatók, az aberratio ictus esetében is teljes alkalmazást nyer, miután az, mint általános rendelkezés, a büntetendő cselekmények minden eseteire kivétel nélkül kiterjed.” [22] A 60.sz. döntésében foglaltak jutnak érvényre akkor is, ha az elvétel miatt a cselekmény több személynek okozott sérelmet. Következésképpen megállapította a Kúria a szándékos elkövetést akkor is, ha nyilvánvaló volt, hogy a tettes pusztán védelmezni akarta azt, akit megsértett. Ezt a körülményt a büntetés kiszabásánál vették csak figyelembe, enyhítő körülményként.

„ A vádlott éppen saját feleségét, kivel 16 éven keresztül jó házasságot élt, vesztette el lövése által, midőn azt bántalmazóitól megszabadítani kívánta, a vádlott cselekménye tehát enyhébb beszámítás alá esik.” [23] Az elvétel szabályozásának ez a módja, a Javaslatban foglaltaknak a továbbgondolását jelenti.

Amennyiben a tettes felmentésére kerül sor a Btk. 82.§. alapján, ez a tény önmagában nem akadályozza annak, hogy a “segédet” aki tisztában volt a bűncselekmény tényállásában rögzített körülményekkel, felelősségre ne vonják. Szintén a tévedésre irányadó szabályokat kell alkalmazni abban az esetben, ha a vélt támadás ellen lépett fel az illető. [24]

A Kúria a 82. §-t vette alapul abban az esetben is, amikor az elkövető beszámításának kizártságát azért állapította meg, mert az nem tudott arról, hogy okirat hamisítást valósít meg azáltal, hogy testvérei nevét írja alá az okiraton az édesanyja utasítására. [25]

Jogellenesség tudatának hiánya bizonyos esetekben felmentéshez vezethetett, amelyre példát a Kúria gyakorlatában is találunk. „Mikor a vádlott a sértettet a váltó aláírására felkérte, ez azt felelte, hogy „írni nem tudok, tégy, amit akarsz”, az alacsony műveltségű és írástudatlan sértettel unokatestvéri viszonyban lévő vádlott jóhiszeműen azt hihette, hogy a sértett nevét a váltóra jogosan írhatja vagy írathatja. Ehhez képest a vádlott cselekményéből a szándék, vagyis a jogsértő eredmény tudata és akarata hiányzik. [26]”

Bernolák Nándor Tévedés tanának záró sorai a jövő nemzedékéhez szóltak, amelyben a szükséges reformokat fogalmazta meg.

A kívánatos újítások alaptéziseit az alábbiak szerint foglalta össze: [27]

1. A bűnösség tanát pozitív alapon kell kiépíteni. Meg kell határozni a szándék és a gondatlanság fogalmát.
2. Szándék és gondatlanság miatt bármely büntetendő cselekmény miatt az elkövető egyaránt büntethető legyen, attól függően, hogy a cselekményben szándék vagy gondatlanság állapítható-e meg.
3. Szándékos az a cselekmény, amely elkövetésekor a tettes tisztában van a bűncselekmény valamennyi természetes és törvényi alkotó elemével.
4. Gondatlanságból követi el a cselekményt az, aki olyan jogsértő cselekményt követ el, amelynek alkotó elemeit és kötelességsértő jellegét ismerhetné, de vagy az egyiket vagy a másikat kötelességellenesen nem ismeri.
5. A tévedés zárja ki a szándékos elkövetést, ha a téves képzetek valóságos esetben a cselekmény belső természetéből adódóan azt nem lehetne megállapítani.
6. A tévedés zárja ki a gondatlan elkövetést is, amennyiben maga is nem kötelességsértésből származik.
7. A bűnösség fokának megállapításánál és a büntetés kiszabásánál mindig figyelemmel kell lenni a cselekvő tudatának képzettartamára, valamint azon képzetek hiányára is, melyek fennállása esetén hatást gyakoroltak volna az elkövető akarat elhatározására és magatartására.

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a kronológiai sorrendben egymást követő törvényeknek sikerült-e a fent kifejtett újításokat létrehozni.

9. 1950. évi II. törvény A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről (Btá.)

A Btá. kifejezte a hazánkban végbement társadalmi, gazdasági és politikai átalakulást. A büntető törvények feladatát abban határozta meg, hogy védelmet biztosítsanak a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben. A szocialista büntetőjog elveinek megfelelően átalakította a felelősségi rendszert.

Az 1950-es években jogszabályok sora fejezte ki a szocialista büntetőjog egészének fokozatos kialakítására irányuló törekvéseket. A sok módosítás és kiegészítés folytán csaknem áttekinthetlenné vált joganyagot az Igazságügyi Minisztérium rendszerezte és hivatalos kiadványban tette közzé.

A szocialista elveken alapuló törvény feladata a társadalomra veszélyes cselekményekkel szembeni védekezés.

A bűncselekmény formális meghatározása helyett, annak a tartalmára helyezi a hangsúlyt. A bűncselekmény társadalomra veszélyes cselekmény, melyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. A bűncselekmény összetevői között nem szerepel a bűnösség kritériuma. Ezt súlyos hiányosságként értékelhetjük. [28]

A törvény " A büntethetőség " cím alatt, a II. fejezetben tárgyalja a büntethetőségi akadályokat. Szerkesztésbeli sajátossága, hogy csak a büntethetőséget megszüntető okokat illeti összefoglaló névvel. Nem sorolja fel tételesen az egyes akadályokat, és nem jelöli meg külön-külön az egyes akadályokat név szerint.

A büntethetőséget kizáró okok közé tartozik, bár ezt a konkrét megnevezést a törvény nem tartalmazza: a gyermekkor, a kóros elmeállapot, a kényszer, a fenyegetés, a tévedés, a jogos védelem, a végszükség, a magánindítvány hiánya, és a törvényben meghatározott egyéb ok. A büntethetőséget megszüntető okok közé sorolja: az elkövető halálát, az elévülést és a kegyelmet. [29]

A Btá. szabályozása a tévedés esetén a Schuldtheorie téziseit követi. A Schuldtheorie szerint a büntetőjogi szándéknak nem szükségszerű eleme a társadalomra való veszélyesség tudata, a szándékosság a tényszándékkal azonos, ezért elegendő csupán a társadalomra való veszélyesség tudatának a lehetősége. Így szándékos bűncselekmény megállapítását tartja szükségesnek abban az esetben is, ha az elkövető szándékosan valósítja meg a bűncselekményt, de a társadalomra való veszélyesség tudata gondatlanságából kifolyólag hiányzik. [30]

"13. §(1) Nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor nem volt tudomása.

(2) Ha az elkövető tévedését az okozta, hogy nem fejtette ki a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést és cselekménye gondatlan elkövetés esetén is büntetendő, a büntethetőség a gondatlan bűncselekmény tekintetében a tévedés ellenére fennáll.

(3) Nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van." [31]

A tévedéshez fűzött jogkövetkezmények megítélésében döntő szerepet játszott, hogy a tévedésnek mi volt a kiváltója. Amennyiben a tévedést az elkövető gondatlan magatartása okozta, akkor gondatlan cselekményért felelt, ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendelte.

A társadalomra való veszélyességben történő tévedés kizárta a bűnösség megállapítását, amennyiben az elkövető alapos okkal hihette, hogy cselekménye nem sérti a társadalmi együttélés szabályait, nem ütközik jogszabályba. Ha erre a feltevésre nem volt alapos oka,

akkor a tévedésre nem hivatkozhatott eredményesen, kivéve, ha a tévedése menthető okból származott. Ebben az esetben sem biztosít büntetlenséget a törvény, bűnösség tekintetében a cselekmény továbbra is szándékosnak minősült. [32] Azonban a méltányolható körülmény fennállását a büntetés kiszabása során enyhítő körülményként vehette figyelembe a bíróság.

A Btá-ban szabályozott korlátlan enyhítés valódi jelentését akkor értjük meg, ha felelevenítjük, hogy milyen szankciókat rögzített. Büntetési között szerepelt a halálbüntetés, a börtön, pénzbüntetés, elkobzás és vagyonekobzás, közügyektől eltiltás, foglalkozástól eltiltás, kiutasítás. [33] A korlátlan enyhítés alkalmazásakor a főbüntetésre tekintet nélkül lehetőség nyílt akár börtön, akár pénzbüntetés kiszabására. [34]

Bernolák által lefektetett reform tézisek tükrében a Btá. definiálta ugyan a bűnösség két formáját, de a bűncselekmény fogalmi elemei között nem említi. Nem közelít a tévedés intézményéhez pozitív alapon, és tévedés ellenére is megállapított szándékos elkövetést. Pozitívumaként kell kiemelni azonban, hogy a büntetés kiszabása során jelentőséget kapott a méltányolható okból származó tévedés.

10. 1961. évi V. törvény A Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyvéről

A törvény a szocialista társadalom védelmét szolgálja. Kiterjesztette a büntetőjogi felelősség körét és számos új bűncselekményi tényállást konstruált. A bűncselekmény azonos a büntetettel, de fogalmi elem a bűnösség is. Alapvető fogalmi elemként a társadalomra való veszélyesség megmaradt, és ennek fényében döntöttek el, hogy büntetést érdemel-e. [35]

A büntethetőségi akadályok szabályozása tekintetében követi a Btá-t, mivel a két fő csoport, amit meghatároz, a büntethetőséget kizáró, illetve a megszüntető okok. [36] A büntethetőséget kizáró okok közé tartozik: a gyermekkor, az elmebetegség, a gyengeelméjűség és a tudatzavar, a kényszer, a fenyegetés, a tévedés, a jogos védelem, a végszükség, a magánindítvány hiánya és a törvényben meghatározott egyéb ok. [37] A büntethetőséget megszüntető okok közé tartozik: az elkövető halála, az elévülés, a kegyelem és a törvényben meghatározott egyéb ok. [38]

A szocialista jogtudomány felfogása szerint a büntethetőséget kizáró okok közvetlenül vagy az elkövetővé válás lehetőségét, vagy a bűnösséget, vagy a cselekmény társadalomra való veszélyességét zárják ki. Az alannyá válást kizáró körülmények közé tartozik: a gyermekkor és a beszámítási képességet kizáró okok. Bűnösséget kizáró ok a tévedés, míg a cselekmény társadalomra való veszélyességét zárja ki: a jogos védelem, a végszükség, az előjáró parancsa, és az egyéb körülmények, amelyeket a joggyakorlat munkált ki. Ide tartozik a sértett beleegyezése, a hivatásbeli kötelesség, hivatali kötelesség teljesítése, engedély, szűkebb körben a házi fegyelmi jog.

„(1) Nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor nem volt tudomása.

(2) Nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben vitte véghez, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van.

(3) Ha tévedést gondatlanság okozta, az elkövető e gondatlanságért a törvényben megállapított felelősséggel tartozik.” [39]

A Btá-hoz képest újszerű megfogalmazással találkozunk. A szocialista Btk. vívmánya, hogy a társadalomra veszélyességben való tévedés a szándékosságot kizárja. [40] A tévedés nem zárta ki a büntethetőséget, ha gondatlanság okozta, és a törvény a gondatlanságból eredő elkövetést is büntetni rendeli. A törvény már nem tartalmaz „fél megoldásokat”, nem ad korlátlan enyhítésre lehetőséget tévedés kapcsán, ha az elkövetőnek a téves feltevésre nem volt alapos oka, de a tévedése menthető okból származott. Egyértelmű meghatározás következménye, hogy vagy nem volt megállapítható az elkövető terhére a bűncselekmény, vagy a gondatlan alakzatért felelt, illetve a tévedés egyáltalán nem érintette a felelősségre vonást.

Bernolák elképzeléseit több szempontból is megvalósította a szocialista Btk. Rögzíti a szándékosság, gondatlanság fogalmát, a bűncselekmény megállapításának nélkülözhetetlen eleme a bűnösség. Szakított a Btá. korábbi szabályozásával és kimondta, hogy a társadalomra veszélyességben való tévedés a szándékosságot kizárja.

11. 1978. évi IV. Büntető törvénykönyv és módosításai

A szocialista Btk. több mint másfél évtizeden keresztül eredményesen védelmezte a szocialista társadalmi rendet, az állampolgárok személyét és jogait, hozzájárult a közrend és közbiztonság megszilárdításához. 1970-es évek elején megindult a büntető jogszabályok tervszerű korszerűsítése. A szocialista társadalmi rendszer a bűnözést káros múltbeli örökségnek tekintette. [41] Igaz, hogy a szocialista jelző egyedül az 1961. évi V. törvény előtt szerepel, de kétségtelen tény, hogy lényegesen hosszabb időt ölelt fel a szocialista szellemiség.

Az európai szocialista országokban az ötvenes évek teljes vagy részleges büntetőjogi kodifikációja révén a szocialista társadalmat védő törvénykönyvek születtek. Közös jellemzőjük, hogy a marxista társadalom felfogásból eredő célokat, elveket tüzték ki megvalósítandó feladatként. A szocialista jogfejlődés által igazolt elméleti ismeretek alapján alakult ki a bűncselekmény fogalma. Az általános marxista felfogás szerint a bűncselekmény nem örök, hanem történetileg változó, adott társadalmi viszonyoktól függ.

Legáltalánosabb értelemben a bűncselekmény nem jelentett mást, mint olyan társadalomra veszélyes magatartást, amelyet a büntető törvény bűncselekménnyé nyilvánít. Az egyes szerzők tovább bontják a fogalmat. A társadalomra való veszélyesség kategóriáját objektív, szociológiai fogalomként értelmezték.

Társadalomra veszélyes minden olyan cselekmény, amely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti, veszélyezteti. [42]

A törvény az akadályokat két csoportra osztja: a büntethetőséget kizáró okokra és a büntethetőséget megszüntető okokra. A büntethetőséget kizáró okok közé tartozik a 22.§-a alapján: a gyermekkor, a kóros elmeállapot, a kényszer, fenyegetés, a tévedés, a cselekmény társadalomra való veszélyességének csekély foka, a jogos védelem, végszükség, a magánindítvány hiánya és a törvényben meghatározott egyéb ok. A törvény ezeket a kizáró okokat nevesíti, de ez nem jelenti azt, hogy a büntető jogelméletben kialakult egyéb okokat figyelmen kívül hagyná. A büntethetőséget megszüntető okok közé a 32.§. az alábbiakat sorolja: az elkövető halála, az elévülés, a kegyelem, a cselekmény társadalomra való veszélyességének megszűnése vagy csekélyé válása és a törvényben meghatározott egyéb ok.

Hatályos a szabályozás jelentős korrigálást, kiegészítést vezetett be. Leginkább az ideológiai alap más, így ennek következtében eltűntek a szocialista jelzők a törvény szövegéből. Hatályon kívül helyezték a törvény célját meghatározó 1.§-t, amit szintén az előző rendszer szellemében fogalmaztak meg. Kialakult a mai bűncselekmény fogalom, amely megfelel a nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege elveknek.

A büntetőjogi felelősségre vonás akadályait az egyes szerzők eltérően rendszerezik. A törvényben meghatározottak alapján beszélhetünk a büntethetőséget kizáró, és a büntethetőséget megszüntető okokról.

A büntethetőségi akadályok e két csoportja között lényegi különbség, hogy míg a büntethetőséget kizáró okok a cselekmény elkövetésének idején meglévő olyan körülmények, amelyek - annak ellenére, hogy a történeti tényállás a Btk. Különös részében meghatározott valamely törvényi tényállással egyezik - már eleve kizárják a bűncselekmény létrejöttét, így a büntetőjogi felelősségre vonást is.

A büntethetőséget megszüntető okok esetében azonban a bűncselekmény létrejön, de elkövetése után bekövetkezett olyan körülményekről van szó, amelyek az eredetileg meglévő, ténylegesen létrejött büntethetőséget szüntetik meg.

A törvény felsorolja a büntethetőséget kizáró és megszüntető okokat, de nem zárja ki a joggyakorlat által kimunkált akadályok alkalmazásának lehetőségét sem. Ide tartozik például a sértett beleegyezése, az engedély, a kötelesség-összeütközés.

A büntethetőséget kizárja a tévedés.

„(1) Nem büntethető az elkövető olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott.

(2) Nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van.

(3) A tévedés nem zárja ki a büntethetőséget, ha gondatlanság okozza, és a törvény a gondatlanságból eredő elkövetést is bünteti” [43]

A tévedés két fajtáját különbözteti meg a hatályos jogi szabályozás: a ténybeli tévedést (error facti) és a társadalomra veszélyességben való tévedés.

Ténybeli tévedésről akkor beszélhetünk, ha az elkövető a különös részben megfogalmazott valamely tényállás tárgyát, tárgyi oldalát tekintve van tévedésben. Ténybeli tévedés kapcsán megkülönböztethetünk releváns és irreleváns tévedést. [44]

A büntetőjogilag releváns tévedés esetén azt mondjuk, hogy olyan tényekre vonatkozik a tévedés, amit a szándékosságnak át kell fognia. Irreleváns tévedésről akkor beszélhetünk, ha olyan tényre vonatkozik, amelyet a szándékosságnak nem kell átfognia. Ténybeli tévedés megítélésakor figyelemmel kell lenni azokra az elemekre, amelyeket az elkövető ismert, ugyanakkor figyelmen kívül kell hagyni azokat, amelyekről nem tudott, tévesen ítélte meg.

Jogi megítélése eltérő lehet:

1. A cselekmény nem minősül bűncselekménynek.

2. A cselekmény bűncselekménynek minősül, de tévedés folytán más szándékos bűncselekmény realizálódik.

3. Ha a tévedés a minősített esethez kapcsolódik, -kivéve, ha a minősítő körülmény eredmény [45] - az elkövető terhére nem róható a minősített eset, csak alapesetért felel. [46]

A társadalomra veszélyesség tudata alatt akár a cselekmény jogellenességének a tudatát, akár a társadalmi megítélésének tudatát, vagy a cselekményhez kapcsoló erkölcsi rosszsallásnak az ismeretét értjük.

A magyar Btk. a Vorsatztheorie-val hasonlatos módon rögzíti a cselekmény társadalomra való veszélyességben való tévedést. A tényállítás társadalomra veszélyességében való tévedés kizárólag abban az esetben vezethet a terhelt felmentéséhez, ha az elkövetőnek e téves feltevésre alapos oka volt. [47] A Vorsatztheorie a szándékossághoz a tényszándékon túl a társadalomra veszélyesség tudatát is megkívánja, ennek hiányában nem állapítható meg szándékos bűncselekmény. Ebből az elvből adódik, hogy aki a törvényi tényállást szándékosan valósította meg, de nem ismerte fel a cselekménye társadalomra való veszélyességét, pedig felismerhette volna, tehát a tévedését gondatlanság idézte elő, akkor őt gondatlan bűncselekmény miatt kell felelősségre vonni, ha a törvény a gondatlanságból elkövetett cselekményt is büntetni rendeli.

A társadalomra veszélyesség tudatát kizárhatja az is, hogy az elkövető tévesen azt hiszi, hogy valamilyen kizáró körülmény áll fenn. Leggyakrabban előforduló példa a vélt jogos védelem, a sértett beleegyezése, a végszükség téves feltételezése.

Bernolák Nándor tételeit az utókor a legtöbb pont tekintetében megvalósította. A törvény rögzíti a bűnösség formáit, megadja a bűncselekmény formai és tartalmi meghatározását. A tévedés ellenére szándékos bűncselekmény megállapításának kivételes esetben van helye.

Összegzés

Római jog	Kánonjog	Középkor	XVIII. sz.vége és a XIX.sz eleje	1791. évi javaslat	1825/27. évi javaslat
<p>Megkülönbözteti a ténybeli és a jogi tévedést. A ténybeli tévedés esetén az elkövető bűnösségét nem lehetett megállapítani, és a felmentésére adhatott alapot. „Ignorantia facti, non iuris excusat”</p>	<p>Továbbviszi a római jogban megismert felosztását, de hangsúlyt a tévedés menthetőségének kérdésére helyezi. A kánonjog sajátossága azonban, hogy különbséget tett az isteni, természeti és egyetemes jellegű egyházi, és partikuláris jogban való tévedés között.</p>	<p>A glosszátorok és poszglosszátorok azok, akik a római és kánonjog eredményeit összegzik. A jogi tévedésnél a kánonjog sajátossága nyomán, különbséget tesznek az egyes jogszabályok között természetük alapján. Az állami akaraton nyugvó normákban való tévedés kizárta, míg a természetjogban való tévedés nem érintette a bűnösséget.</p> <p>Szintén jelentősége lesz annak, hogy a tévedés menthető vagy nem menthető okból eredt.</p>	<p>Tényekre és jogokra vonatkozó tévedés közötti különbséget. A jogban való tévedés főszabály szerint nem mentesített senkit a felelősség alól. A fő kérdés abban állt, hogy „a tévedés legyőzhető vagy legyőzhetetlen volt-e”. A legyőzhetetlen tévedés ugyanis kizárta a bűnösséget, így az elkövető terhére nem róható a bűncselekmény.</p>	<p>Érvényesül „a jog nem tudása nem mentesít” tétel. Ha a tévedés legyőzhetetlen okból származik, bírói mérlegelés alapján kizárható volt az elkövető bűnössége.</p>	<p>Visszalépést jelent a korábbi szabályozáshoz képest. Ha a tévedés el nem hárítható okból származott, kizárta a beszámítást, függetlenül attól, hogy ténybeli tévedés, vagy jogban való tévedés volt-e. Minden egyéb tévedést a büntetés kiszabása során enyhítő körülményként értékelt.</p>

1843. évi javaslat	1878. évi V. törvény	1950. évi II. törvény	1961. évi V. törvény	1978. évi IV. törvény
<p>Kodifikálja az <i>aberratio ictus</i>-t és az <i>error in obiecto</i>-t.</p> <p>„ A büntető törvények rendeletének nem tudása senkit a büntetés alól fel nem ment.”</p>	<p>82.§"Nem számíthatók be azon ténykörülmények, melyek büntettnek véttségnek törvény által meghatározott tényálladékhöz tartoznak, vagy ennek súlyosabb beszámítását okozzák, ha az elkövető, cselekmény elkövetésekor azokról nem bírt tudomással."</p> <p>"A gondatlanságból elkövetett cselekményekre ezen szabály csak az esetben alkalmazható, ha a megjelölt körülmények nem tudása magában képez gondatlanságot."</p>	<p>13 § "(1) Nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor nem volt tudomása.</p> <p>(2) Ha az elkövető tévedését okozta, hogy nem fejtette ki a tőle elvárható figyelmet vagy körütekintést és cselekménye gondatlan elkövetés esetén is büntetendő, a büntethetőség gondatlan bűncselekmény tekintetében a tévedés ellenére fennáll.</p> <p>(3) Nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van."</p>	<p>„(1) 41.§Nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor nem volt tudomása.</p> <p>(2) Nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben vitte véghez, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van.</p> <p>(3) Ha tévedést a gondatlanság okozta, az elkövető e gondatlanságért a törvényben megállapított felelősséggel tartozik."</p>	<p>27.§„(1) Nem büntethető az olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott.</p> <p>(2) Nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van.</p> <p>(3) A tévedés nem zárja ki a büntethetőséget, ha gondatlanság okozza, és a törvény a gondatlanságból eredő elkövetést is bünteti”</p>

[1] A szerző a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszékének egyetemi tanársegédje

[2] Soós Ildikó-P.Szabó Béla: Haraszi Bernolák Nándor Büntetőjogász-népjóléti miniszter-ügyvéd, A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915-1947) Debrecen, 2002, 11.

[3] L.4.C.de incest.nupt.(5,5) idézi: Bernolák Nándor: A tévedés tana, Kassa, 1910, Kassai Kir. Jogakadémia, 22-23.

[4] Bernolák i.m: 27.

[5] Bernolák i.m: 31-32.

[6] Bernolák i.m: 37.

[7] U.o. 39.

[8] Köztük: St. Huszthy, Mathias Bodó, Paulus Szlemenics és Vuchetich. Idézi: Bernolák Nándor: A tévedés tana, Kassa, 1910, 50.

[9] Bernolák N i.m:51-52.

[10] U.o.55.

[11] U.o.56.

[12] Fayer László: Az 1843-iki Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye, MTA, 1896, 21.

[13] A büntető törvények olyan megszegése, mely a megszegőnek sem szándékosság, sem vétkes vigyázatlanság tekintetéből be nem számítható, - büntetés alá nem vonható.

[14] Bernolák N i.m:57-58.

[15] Csemegi Kódex törvénytárgyarázata, Corpus Juris,KJK KERSZÖV

[16] Bernolák N im.:59.

[17] 1878. évi V. törvény 82.§.

[18] Bernolák N im.:59.

[19] U.o.67-69.

[20] Angyal Pál-Isaák Gyula: Büntető Törvénykönyv A Büntettekéről és Vétségekről Jegyzetekkel, utalásokkal és joggyakorlatokkal, Bp, 1937, 71-73.

[21] 104/886.B.sz. a. Kúria büntető tanácsának teljes ülésén felmerült kérdés.

[22] Angyal P-Isaák Gy. i.m: 72.

[23] Bjt.XXI.köt. 184.1.1890.évi 7873 sz. hat.) idézi Bernolák i.m: 206.

[24] Angyal P-Isaák Gy. i.m : 74.

[25] Bjt.X.köt.367.1.(1885. évi 1697.sz. hat) idézi Bernolák i.m: 154.

[26] Balogh, B Dtar IV.köt 21.sz. idézi Bernolák i.m:156.

[27] Bernolák i.m: 248.

- [28] Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része, Korona kiadó, Bp, 2004, 52.
- [29] 1950. évi II. törvény A Büntető Törvénykönyv Általános Részéről, 24.§
- [30] Belovics E-Békés I-Busch B-Molnár G-Sinku P-Tóth M i.m: 143.
- [31] 1950. évi II. törvény Büntető Törvénykönyv Általános Részéről, 13.§
- [32] Nagy F.i.m: 182.
- [33] 1950. évi II. Büntető törvénykönyv Általános Részéről, 30.§
- [34] U.o. 52.§
- [35] Nagy F i.m: 53-54.
- [36] 1961. évi V. törvény A Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyvéről, 19.§
- [37] 1961. évi V. törvény A Magyar Népköztársaság Büntető törvénykönyvéről, 19.§
- [38] U.o.30.§
- [39] U.o.24.§
- [40] Nagy F.i.m: 182.
- [41] Indokolás A Magyar Büntető Törvénykönyv Javaslatához, Magyar Közlöny, 1978, 92.sz, 1097-1098.
- [42] Horváth Tibor: A társadalomra veszélyesség a bűncselekmény fogalmának alapvető kritériuma, Állam –és Jogtud. 23. kötet, 1sz., Akadémia Kiadó, Bp,1980, 5-9.
- [43] 1978. évi IV. Büntető törvénykönyvről, 27.§
- [44] Wiener A. Imre: Büntethetőség, büntetendőség, KJK, MTA Állam -és Jogtudományi Intézet, Bp, 1997, 214.
- [45] Abban az esetben, ha eredményre, mint minősítő körülményre vonatkozik az elkövető tévedése, és tévedés tekintetében gondatlanság terheli, akkor a Btk.15.§ alapján, a bűncselekmény minősített esetéért felel.
- [46] Belovics Ervin-Békés Imre-Busch Béla-Molnár Gábor-Sinku Pál-Tóth Mihály: Büntetőjog Általános Rész, HVG ORAC, Bp, 2002,141-142